

A Lélek élet Róm 8,9–11

Pál apostol a megváltott ember új életéről vallott nézeteit a Róm 6,1–23-ban fejt ki részletesen. A gonddal megrajzolt képet tovább árnyalja a 8,1–13-ban,¹ ahol a Szentlélek munkája felől világítja meg az új élet lényeges vetületeit. Ebből a szempontból a 8,9–11 a szakasz legfontosabb tartalmi egysége.² A Lélek és az új élet fogalma már a gondolat-sor elején (8,1–2) szorosán egymás mellett áll: Krisztus Jézusban nincs kár-hoztató ítélet, mert az élet Lelkének törvénye megszabadított a bűn és halál törvényétől (ὁ γὰρ νόμος τοῦ πνεύματος τῆς ζωῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ἠλευ-θέρωσέν σε ἀπὸ τοῦ νόμου τῆς ἁμαρτίας καὶ τοῦ θανάτου). A Lélek mű-ködésének törvényszerűségeire³ itt azonban még nem tér ki az apostol, csupán hatásának következményét jelzi, a nyilvánvaló eredményt: élet ott van,

¹ A Róm 8 felosztását részletesen tárgyalja Paulsen, Henning: *Überlieferung und Auslegung in Römer 8*. WMANT. Band 43. Neukirchener Verlag, Neukirchen-Vluyn 1974, 5–21. Ld. még: Oosten-Sacken, Peter von der: *Römer 8 als Beispiel paulinischer Soteriologie*. FRLANT. Band 112. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 1975, 60–62. Wilckens, Ulrich: *Der Brief an die Römer*. EKK VI/2. Benzinger Verlag – Neukirchener Verlag, Basel–Neukirchen 1980, 118–121. Helyesen ér-vel Douglas J. Moo amellet, hogy a 8,1–13-at egyetlen tömörszerű értelmi egységként kell kezelnünk. Ld. Moo, Douglas J.: *The Epistle to the Romans*. NICNT. William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan–Cambridge, U. K. 1996, 472.

² Oosten-Sacken, Peter von der: *i. m.* 236.

³ Azokkal a kutatókkal értünk egyet, akik a νόμος-t szabályszerűségként, törvényszerű-ségként értelmezik, és nem a helyreállított, a bűn hatalmi köréből kivont és a Lélek hatókörébe került Tórára vonatkoztatják. A szakemberek körében folytatott vitáról ld. Moo, Douglas J.: *The Epistle to the Romans*. NICNT. William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan–Cambridge, U. K. 1996, 473–477. Jewett, Robert: *Romans. A Commentary*. Hermeneia. Frotress Press, Minneapolis, MN 2007, 480. Thomas R. Schreiner szakszerűen foglalja össze azon kutatók álláspontját, akik szerint Pál a „törvény” fogalmát metaforikus értelemben használja a 8,2-ben: “Nowhere else does Paul ever suggest that the »law« itself provided freedom for believers, to do so here would contradict the main thesis he has trumpeted in chapter 7: the inability of the law to produce righteousness.” Ld. Schreiner, Thomas R.: *Romans*. BECNT. Backer Academic Publishing Group, Grand Rapids, Michigan 1998, 400. „Der Schluß liegt des-halb nahe, daß »Gesetz« hier eine relativ neutrale Bedeutung hat und soviel wie Norm, Macht oder Sphäre meint.” Ld. Paulsen, Henning: *i. m.* 64.

ahol az ember megszabadult a bűn és a halál törvényszerűségéből adódó, kárhoztató ítélettől. Ezért a Lélek éppen működési rendje és annak következménye alapján nevezhető az élet Lelkének.

A 8,1–13 okfejtését tovább követve a test (σάρξ) és a Lélek (πνεῦμα) szembenállásában válik ismét láthatóvá, hogy a Lélek éppen hatásának iránya miatt áll az élet szolgálatában (8,5–8). Míg a test törekvése halál (τὸ γὰρ φρόνημα τῆς σαρκὸς θάνατος), a Lélek törekvése élet és békesség (τὸ δὲ φρόνημα τοῦ πνεύματος ζωὴ καὶ εἰρήνη – 8,6). A kegyelembe fogadottaknak azt kell fontolóra venniük, hogy jövőjüket irányultságuk határozza meg: vagy Isten tetszésére élnek a Lélekhez igazodva (κατὰ πνεῦμα), hogy így beteljesíthesse Isten bennük és közöttük mindazt, amit a Törvény megkövetel⁴ (8,4), vagy a test által kijelölt utat követve (κατὰ σάρκα) magával Istennel szegülnek szembe (8,7). *Mert akik test szerint élnek, a test dolgaira törekszenek, akik pedig Lélek szerint, a Lélek dolgaira* – hangzik a jól megalapozott érv (8,5).

A gondolatmenet végén (8,12–13) az apostol ismét a test (σάρξ) és a Lélek (πνεῦμα) szembenállására irányítja a figyelmet, mintegy összegezve a Lélek és az új élet kapcsolatáról szóló központi szakasz (8,9–11) megállapításait. Akik Lélekben vannak, már nem a test adósai, hogy test szerint éljenek (ὀφείλεται ἔσμεν, οὐ τῆ σαρκὶ τοῦ κατὰ σάρκα ζῆν). Mert ha test szerint élnek, meg kell halniuk (μέλλετε ἀποθνήσκειν), de ha a Lélek által megölik a test cselekedeteit, élni fognak (ζήσεσθε). Eredményesen csak a Lélek képes felvenni a küzdelmet a test ellen. Az ember maga képtelen erre önmagában. Ne tévessze tehát senki szem elől a Lélek munkájáról szóló apostoli tanítást, mert élet és halál, üdvösség és kárhózat dolgában az a döntő, hogy a keresztyén ember kin vagy min tájékozódik, illetve hogy kinek vagy minek enged, és milyen irányba tart (ld. Róm 6,15–22).

A bűntől, a test kényszerítő hatalmától s így a halál kárhóztató uralmától a Lélek új rendje szabadítja meg azokat, akik Krisztus Jézusban vannak (8,1–2). Ehhez a felvezető gondolathoz minden kitérő ellenére (8,3–4.5–8) közvetlenül kapcsolódik a Lélek munkájáról szóló központi gondolategység, a 8,9–11.⁵ Az alaptétel világos: „Ti azonban nem testben vagytok, hanem Lélekben”

⁴ A πληρωθῆ itt passivum divinum.

⁵ Schmithals, Walter: *Der Römerbrief. Ein Kommentar*. Gütersloher Verlagshaus, Gütersloh 1994, 269.

(9a) – rögzíti az apostol a hallgatóságra vonatkozó tényállást⁶ a korábban kifejtett gondolatok összegzéseként. A folytatás azonban, amely feltárja a Lélekben való élet összetett valóságát, komoly kérdéseket vet fel mind exegetikai, mind teológiai szempontból. A magyarázók távol állnak attól, hogy egységes álláspontot képviseljenek az esetek többségében. Vegyük tehát sorra a szakasz megértése rendjén felmerülő legfeltűnőbb kérdéseket!⁷

Először is, miután Pál megállapítja, hogy a hallgatóság nem testben van, hanem Lélekben, váratlanul feltételes mondatokkal teszi kérdéssé korábbi kijelentését: „*ha* Isten Lelke lakik bennetek” (9aβ); *ha* valakiben nincs a Krisztus Lelke” (9bα); „*ha* pedig Krisztus bennetek van” (10a); „*ha* pedig annak Lelke lakik bennetek, aki feltámasztotta Jézust a halottak közül” (11a). Noha az εἰπερ szócskát a 9a-ban következményes kötőszóként is fordíthatjuk („mivel”, „mivelhogy”), el kell fogadnunk, hogy a 9b, 10a és 11a kötőszava (εἰ) egyértelműen feltételes, amelyhez mindhárom esetben ellentétes vagy enyhébb esetben a korábban vázolt helyzettől eltérő, újabb eshetőséget jelző partikula⁸ is járul: „*ha* pedig”, „*de ha*” (εἰ δέ). A következményes εἰπερ alkalmazása sem hozna többet részleges megoldásnál, mert noha feloldaná a 9aα és 9aβ közti feszültséget, rögtön át is helyezné azt a 9aβés 9bα értelmi egységeire.⁹

Másodszor feltűnő, hogy az apostol zavartalanul váltogatja az „Isten Lelke” és a „Krisztus Lelke” kifejezésformákat, mintha a Lélek munkájának különböző arculatára irányítaná a figyelmet attól függően, hogy a Lelket Isten vagy Krisztus reprezentánsaként, illetve cselekvésének hordozójaként gondolná el. Sőt ezenfelül a „Krisztus Lelke bennetek” (9bα) szókapcsolatot is habozás nélkül felcseréli a „Krisztus bennetek” (10a) kifejezésmóddal, mintha minden tartalmi különbség feloldható lenne a kettő között. Ehhez a kérdéskörhöz tartozik továbbá a Lélek körülírása a 8,11-ben – „*Ha* pedig annak Lelke lakik bennetek, aki feltámasztotta Jézust a halottak közül” –, nem is beszélve arról,

⁶ Vö. Michel, Otto: *Der Brief an die Römer*. KEK, Band IV. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 141978, 253, Oosten-Sacken, Peter von der: *i. m.* 236.

⁷ Az exegetikai kérdések számbavételét ld. Paulsen, Henning: *i. m.* 69–70.

⁸ Ld. Michel, Otto: *i. m.* 253. Wilckens, Ulrich: *i. m.* 133.

⁹ Következményes εἰπερ alkalmazásával a 9. vers így alakulna: „Ti azonban nem testben vagytok, hanem Lélekben (9a), *mivelhogy* az Isten Lelke lakik bennetek (9b). A vers első feltételes mondatának két tagmondata között így kiküszöbölhető a feszültség. Kérdéses viszont, hogy a ténymegállapítás után mi a szándéka az apostolnak azzal az általánosító, nem közvetlenül az olvasókra irányuló megjegyzéssel, amely a vers második feltételes mondatában így áll: „*Akiben* pedig nincs a Krisztus Lelke, az nem az övé.”

hogy az apostol az egyetlen versnyi szakaszban csaknem szó szerint megismétli az összetett kifejezésformát. Mi lehet a magyarázata a perifrázisnak és a szándékos redundanciának?¹⁰

Harmadszor: figyelembe véve a feltételes mondatfűzés szerkezeti sajátosságait (8,10), nem könnyű meghatározni az utótagban (10b) egymásnak feszülő, rendkívül tömör, tényközlő tagmondatok helyes értelmét: „a test halott a bűn miatt” (10bα), „a Lélek élet[et ad?] az igazság miatt” (10bβ). Ha a feltétel teljesült, és „Krisztus bennetek van”, milyen értelemben beszélhetünk a test (σῶμα) haláláról a bűn miatt Krisztus jelenlétében? Hogyan fejthet ki a bűn még mindig öldöklő hatást ott, ahol Krisztus már a megváltásról kezkesedik, ugyanis ezt sugallja az értelmi egységek mondatbeli sorrendje a 10ab-ben. A διὰ előljárószó tárgyessé áll okhatározói értelemben az utótag mindkét tagmondatában.¹¹ Azt jelentené ez, hogy a bűn miatt halott σῶμα-ban (vagy σῶμα helyett?) a πνεῦμα az élet kizárólagos hordozója az igazság miatt?¹² Egyáltalán hogyan határozható meg közelebbről a σῶμα, illetve a πνεῦμα jelentéstartalma?

¹⁰ Igaza lehet Henning Paulsennek, hogy Pál a hosszú formulát, miszerint Isten az, aki feltámasztja a halottakat, korábbi hagyományból vette át, és Krisztus feltámasztására alkalmazva előszeretettel használta más leveleiben is. Ez a körülmény viszont nem magyarázza kellőképpen a hagyományos kifejezésforma ismétlését egyetlen versen belül még akkor sem, ha a formula a 11a-ban a jelenre, a 11b-ben pedig a jövőre vonatkozik, és így a keresztyén egzisztencia dialektikus egységét tárja fel, mely szerint a hívők jelenlegi megváltott állapota és a nyitott jövő lényegileg elválaszthatatlan egymástól. Ld. Paulsen, Henning: *i. m.* 51–54. 76. Miért ne fogalmazhatott volna Pál így: Ha pedig annak Lelke lakik bennetek, aki feltámasztotta Jézust a halottak közül, akkor ő életre fogja kelteni a ti halandó testeteket is a bennetek lakó Lelke által.

¹¹ Schreiner, Thomas R.: *i. m.* 416.

¹² Vö. De Wette megállapításával: „Der Apostel will sagen: wenn Christi Geist in euch ist, so seid ihr allerdings des Lebens [...] teilhaftig, aber freilich nur mit dem Geiste, während der Leib dem Tode preisgegeben ist.” Az itt megfogalmazott tételt Henning Paulsen elutasítja az emberi test és lélek szétválasztása okán. Ezenfelül amellet érvel, hogy Pál itt nem antropológiai értelemben beszél a lélekről. Ld. Paulsen, Henning: *i. m.* 69. Helyesen állapítja meg Cranfield Barrett véleményére támaszkodva: “The term πνεῦμα is hier often understood anthropologically as denoting the Christian’s inner life as opposed to this body, but Barrett rightly objects that, had Paul meant by πνεῦμα the human spirit, he would have said that is was alive, not that it was life.” Ld. Cranfield, C. E. B.: *The Epistle to the Romans*. Vol. I. *A Critical and Exegetical Commentary*. The International Critical Commentary, T. & T. Clark Edinburgh 1975, 390.

Negyedszer: Pál kettős értelemben beszél az életről; egyfelől mint adott-ról, a jelenhez tartozóról: „a Lélek élet” (10bβ), másfelől mint a jövőre várható eseményéről: „aki feltámasztotta Krisztus Jézust a halálból, meg fogja eleveníteni halandó testeteket a bennetek lakozó Szentlelke által.” (11b) Hogyan függ össze az élet jelenéről és jövőjéről szóló két kijelentés? Vajon a halandó test megelevenítése a 11b-ben a halottak feltámadásának eszkatologikus eseményére utal a parúziát követően, vagy a közeljövő más természetű jelenségére, például az óember megöklésére,¹³ amely már a megváltottak evilági életében megvalósul?¹⁴

Végül – az előző problémával szoros összefüggésben – hogyan egyeztethető össze a testről szóló kétféle megállapítás, hiszen Pál szerint egyfelől „a test halott [τὸ μὲν σῶμα νεκρὸν] a bűn miatt” (10b), másfelől Isten „életre kelti halandó testeteket” (τὰ θνητὰ σώματα ὑμῶν – 11b). Milyen értelemben halott tehát a test (10b), és vajon ezzel a megállapítással kellene-e összefüggésben látni a halandó testünk megelevenítését Isten bennünk lakozó Szentlelke által (11b)? A korábban említett probléma mentén haladva ismételtelen fel kell tennünk a kérdést: miről van itt szó voltaképpen? A halottak feltámadásáról a parúzia idején? Vagy talán sokkal inkább arról, hogy Isten nemcsak semlegesíteni fogja a bűn öldöklő hatását a testben (σῶμα), hanem felül is írja azaz, hogy a halandó és egyben a bűn miatt halott, inaktív, tehetetlen testet ő maga teszi aktívvá, cselekvőelevenné a megváltottakban lakozó Szentlelke által? Nem kerülheti el a figyelmünket az a körülmény, hogy az apostol ez utóbbi eshetőséget csak olvasóira vonatkoztatja, kivonva magát a velük való közösségből, noha szilárdan meg van győződve arról, hogy ő maga is részese lesz az egyetemes feltámadás döntő eseményének. Nyilvánvaló, hogy az említett kérdések szorosan összefüggnek egymással, hiszen egyugyanazon gondolategység részei, s így csakis annak alkotóelemeiként értelmezhetők. A feltűnő elrendezés, a váltakozó, olykor meglepő kifejezésformák, az ellentétek, párhuzamok és ismétlések Pál érvrendszerének sajátosságát tükrözik, ezért

¹³ Találóaan állapítja meg Klaus Haacker: „Obwohl hier von Pneuma und nicht mehr vom Nus die Rede ist, steht die Beschreibung der christlichen Existenz den Aussagen 7,22f.25b und dem Lutherschen »simul peccator et iustus« nicht allzu fern: Die Erfahrung der Rechtfertigung ändert nicht daran, dass unser Leib an der Sünde stirbt, was doch heissen wird: dass wir an unserer weitergehenden Verflechtung mit der Macht der Sünde sterben.“ Ld. Haacker, Klaus, *Der Brief des Paulus an die Römer*. ThHK 6. Evangelische Verlagsanstalt, Leipzig 1999, 154.

¹⁴ A vitával kapcsolatos különböző álláspontokról és az értelmezési lehetőségekről ld. Jewett, Robert: *i. m.* 492–493. oldalát, valamint a 192. és 193. jegyzetet.

mindenekelőtt ezekről próbálunk egy általános képet alkotni a 8,9–11 szakasz szerkezetének vizsgálatára.

A 8,5–8-ban az apostol a test szerinti életet állítja szembe a Lélek szerinti-vel. A hangsúly azon van, hogy a test útját követve, ösztönzésének engedve az ember szembekerül Isten jó törvényével, így magával Istennel, s ezért halál lesz az osztályrésze. A 8,9 ellentétes párhuzama (*nem* testben ..., *hanem* Lélekben) a hallgatóság aktuális helyzetét rögzíti: elhívásuk folytán ők Lélekben vannak. A 8,1–2-ben ismétlődő, jellegzetesen páli kifejezőmód figyelembevételével Lélekben lenni (ἐν πνεύματι) nagy vonalakban ugyanazt jelenti, mint amit az apostol az új életről szólva már fejezetekkel előbb is (6,11) így írt körül: „Krisztus Jézusban” (ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ). Érdekes idéznünk a 8,2-t: „az élet Lelkének törvénye megszabadított téged Krisztus Jézusban a bűn és a halál törvényétől.” Eszerint az ἐν πνεύματι [ἐστὲ] annyi többlettartalmat hordoz az ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ-hoz képest, hogy magában foglalja a vers magyarázó megállapítását is. Ennek pozitív tartalma szerint azok, akik Jézus Krisztusban vannak, egyúttal az életre vezető Lélek működési rendjének hatása alatt is állnak (8,2), azaz tömören kifejezve: ἐν πνεύματι (8,9a). Ebből a megállapításból indul ki a további gondolatmenet.

A Róm 8,9–11 szerkezeti váza

- 9αα Ὑμεῖς δὲ
οὐκ ἐστὲ ἐν σαρκί
ἀλλὰ ἐν πνεύματι,
- 9αβ εἶπερ πνεῦμα θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν.
- 9βα εἰ δέ τις πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει,
9ββ οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ.
- 10α εἰ δὲ Χριστὸς ἐν ὑμῖν,
10βα τὸ μὲν σῶμα νεκρὸν διὰ ἁμαρτίαν,
10ββ τὸ δὲ πνεῦμα ζωὴ διὰ δικαιοσύνην.
- 11α εἰ δὲ τὸ πνεῦμα τοῦ ἐγείραντος τὸν Ἰησοῦν ἐκ νεκρῶν οἰκεῖ ἐν ὑμῖν,
11β ὁ ἐγείρας ἐκ νεκρῶν Χριστὸν Ἰησοῦν
ζωοποιήσει [καὶ] τὰ θνητὰ σώματα ὑμῶν
διὰ τοῦ ἐνοικούντος αὐτοῦ πνεύματος ἐν ὑμῖν.

A 9aβ-ben az εἴπερ feltételes kötőszóként áll, jelentése: ha tudniillik; már tudniillik ha; ha ugyan; ha valóban; elfogadva, hogy.¹⁵ A magyarázók közül sokan utasítják el ezt a jelentéslehetőséget, mert véleményük szerint így a 9α feszültségbe kerül a 9aβ-vel. Elképzelhetetlennek tartják ugyanis, hogy Pál egy feltételes szerkezet segítségével nyomban felülírná előző megállapítását, vagy legalábbis kétséget támasztana annak hitelessége felől.¹⁶ Az apostol szándékát azonban korántsem ebben kell látnunk. A szakasz felépítése másfajta magyarázatot is lehetővé tesz, amely alapján nem kell megkérdőjeleznünk a gondolatmenet tisztaságát és észszerűségét. A feltételes mondatnak ez a formája ugyanis jól illeszkedik az előző megállapításhoz (9α), de az utána következő feltételes mondat ellentétes töltetű továbbvezető kijelentéséhez (9b) is. Az olvasó gondolatban végigjárhatja azt az utat, amely a 9α tényközlő, pozitív kijelentésétől elvezet a 9b utótagjába foglalt negatív következtetésig, hogy helyes belátásra jusson. A gondolatot így írhatnánk körül: Ti Lélekekben vagytok, már tudniillik ha valóban az Isten Lelke lakik bennetek (és nem más lélek), vagyis mindenekelőtt a Krisztus Lelke, mert ha valaki híján van annak, még csak nem is a Krisztusé, úgyhogy ezzel veszélybe kerülhet az a kegyelmi állapot, amelyet a megváltott ember ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ bír. Ebben az összefüggésben az εἴπερ szócska arra ösztönzi az olvasót, hogy vizsgálja felül a helyzetét,¹⁷ vegye fontolóra a leírtakat, és gondolja végig a kezdetektől – talán éppen a keresztségétől –, hogy mit is jelent Lélekekben lenni; másképpen fogalmazva: mi jelent a megváltottak új életére nézve, hogy valóban Isten Lelke lakik bennük.

¹⁵ Helyesen állapítja meg Ulrich Wilckens: „Sie [die Adressanten] sind – als Getaufte – nicht »im Fleisch«, sondern »im Geist«, wenn es denn tatsächlich so ist, dass Gottes Geist in ihnen »wohnt«. Und die Gabe des Geistes ist das Kriterium für das Christsein.“ Ld. Wilckens, Ulrich: *i. m.* 36–44. Ld. még: Jewett, Robert: *i. m.* 489.

¹⁶ Az εἴπερ-t következményes kötőszóként értelmezi több kutató. Ernst Käsemann Kuss elemzése alapján kijelenti: „εἴπερ hat nicht konditionalen (Sandy–Headlam; Fuchs, Freiheit 96) und limitierend, sondern affirmativen Sinn (vgl. Übersicht bei Kuss).“ Ld. Käsemann, Ernst: *An die Römer*. HNT 8a. JCB Mohr (Paul Siebeck), Tübingen 1974, 215. Otto Michel így fogalmazza meg álláspontját: „εἴπερ (3,30; 8,17) drückt weder Bedingung, noch Bedenken aus, sondern bezieht sich auf die Voraussetzung und Gültigkeit des Christlichen »Seins.«“ Ld. Michel, Otto: *i. m.* 253.

¹⁷ Vö. a Róm 6,11-gyel, ahol Pál a következőképpen fogalmaz: „Gondoljátok meg, hogy holtak vagytok a bűnnek, de élők Istennek a mi Urunk Jézus Krisztusban.”

E megközelítés szerint Pál szándéka éppen abban keresendő, hogy korábbi fejtegetéseit¹⁸ kiegészítve most a Lélek munkája felől mutasson rá a keresztyének új életének eddig fel nem tárt, mégis meghatározó vetületeire. Már az alanyváltás is arra figyelmeztet a körvonalazatlan általánosról (τις) a 9bα-ban a konkrét többes szám második személyűre (ὕμεις) a 9αα-ban, hogy Pál nem általában vonja kétségbe a hallgatóság Lélekben való létét (ἐν πνεύματι), hanem minden bizonnyal retorikai megfontolást követve egy lehetséges, de annál veszélyesebb helyzetet leplez le előttük, és józanságra, fokozott óvatosságra inti őket. A 9bα negatív tartalmi töltete alapján ugyanis elkerülhetetlenné válik, hogy az apostol ne a Krisztussal való közösség gondolata felől mutasson rá a Lélek munkája és a keresztyének új élete közti szükségszerű, de összetett kapcsolatra a 10. és 11. versben. E kapcsolat mikéntje azonban újabb kérdéseket vet fel.

Kezdjük az elemzést a 9b-vel: „De akiben nincs a Krisztus Lelke, az nem az övé.” A mondat logikailag megfordítható: Aki nem a Krisztusé, abban Krisztus Lelke sincs jelen. A sorrendcsere nemcsak arra szolgál, hogy a könnyebb azonosítás révén más hasonló tartalmú textusokat is segítségül hívhassunk a vers tartalmának megértéséhez, hanem arra is, hogy simább átmenetet teremtsünk a 9b és 10a között: aki tehát a Krisztusé, abban Krisztus Lelke van jelen, sőt Krisztus maga¹⁹ (10a), aki alapvetően meghatározza az teljes emberi egzisztenciát (10b).

A „Krisztusé” kifejezőmódra Pál már korábban is utal a Római levélben, mégpedig úgy, hogy a 7,4-ben a tulajdonnév birtokos alakját melléknévi, illetve határozott névelős alakokkal helyettesíti: „Ugyanígy ti is, testvéreim, meghaltatok a törvény számára a Krisztus teste által, hogy másé legyetek [εἰς τὸ γενέσθαι ὑμᾶς ἑτέρω]: azé, aki feltámadt a halottak közül [τῷ ἐκ νεκρῶν ἐγερθέντι], hogy gyümölcsöt teremjünk Istennek.” A Gal 3,27–29-ben a „Krisztuséi” (ὕμεις Χριστοῦ) kifejezés együtt áll a keresztséggel és az ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ formulával: „Akik Krisztusba keresztelkedtetek meg, Krisztust öltöttétek magatokra. Krisztusban tehát nincs zsidó, sem görög, nincs szolga, sem szabad, nincs férfi, sem nő, mert ti mindnyájan egyek vagytok Krisztus Jézusban. Ha pedig Krisztuséi vagytok, akkor Ábrahám utódai vagytok, és ígéret szerint örökösök.”

¹⁸ Ld. kiváltképpen a 6,11–14 és a 15–23 szakaszt.

¹⁹ A Krisztus és a Krisztus Lelke közti azonosítást ld. pl. a 2Kor 3,17-ben: „Az Úr pedig a Lélek, és ahol az Úr Lelke, ott a szabadság.”

Az említett igehelyek alapján feltűnő az is, hogy akik a Krisztuséi, azok már arra rendeltettek, hogy gyümölcsöt teremjenek Istennek (Róm 7,4c), illetve arra, hogy Ábrahám utódaiként ígéret szerint Isten örökösei legyenek (Gal 3,29). Mindkét igehely arra mutat, hogy a Krisztushoz tartozás utat nyit a megváltottak előtt az üdvösségben való további, töretlen részesedés felé, egészen a teljességig.

A Gal 5,24 megállapítása tartalmilag más töltetű: „Akik pedig Krisztus Jézuséi, a testet megfeszítették szenvedélyeivel és kívánságaival együtt.” A közvetlen szöveggörnyezet alapján a test (σάρξ) megfeszítésére vonatkozó kitétel szoros összefüggésben áll a Lélek munkájával. Pál előbb felsorakoztatja a Lélek gyümölcsseit, amelyek ellen nincs törvény, majd felszólítja olvasóit, hogy ha Lélek által élnek, járjanak is a Lélek szerint (Gal 5,25). A test szenvedélyeinek és kívánságainak a megfékezése értelemszerűen a bennük munkálkodó Lélek ereje folytán megy végbe – ezt jelenti konkrétan az, hogy a galáciabeliek Lélek által élnek –, s gyümölcsöket sem önmaguktól teremnek, hiszen Pál azt írja, hogy a Lélek maga termi meg azokat bennük. Miközben mindez megvalósul, végbemegy a test megfeszítése is a Lélek szerinti életben a Lélek által. A test ösztönzése és kívánságai ellen és a helyes életvitelért, a jó gyümölcsökért a Lélek munkálkodik azokban, akik a keresztség folytán a Krisztuséi lettek. Jogos tehát a felszólítás a Lélek szerinti életvitelre: „Ha a Lélek által élünk, akkor éljünk is a Lélek szerint” (Gal 5,25)

Az említett igehelyek mindegyike egy-egy fontos vetületét világítja meg annak, hogy Krisztus tulajdonának lenni egyúttal azt is jelenti, hogy a Lélek hatékonyan van jelen a megváltottakban, egyfelől kivédve és kioltva a test befolyását, másfelől garantálva a kegyelem és igazság hatékony megnyilvánulását. Csak óvatosan, némi fenntartással mutathatunk rá a különböző kifejezésformákban rejlő tartalmi sajátosságokra. Árnyalatnyi különbségekről beszélhetünk csupán, amelyek nem abszolút érvényűek, mégis ráirányíthatják figyelmünket Pál szóhasználatának jellegzetes vonásaira. A keresztség gondolatához legközelebb álló $\epsilon\nu\ \chi\rho\iota\sigma\tau\omega\ \iota\eta\sigma\omega\upsilon$ formula már jelzi az új életet,²⁰ anélkül azonban, hogy közvetlen módon utalna a Szentlélek jelenlétére. Természetesen nem szabad szem elől téveszteni, hogy a keresztség és a Szentlélek közlése a legkorábbi időktől együvé tartozik a keresztyén gondolkodás-

²⁰ Ld. Róm 6,11: „Így azt tartásotok ti is magatokról, hogy meghaltatok a bűnnek, de éltek [értsetd: élők vagytok] Istennek Krisztus Jézusban!”

ban, s nyilván Pálnál sincs ez másképp.²¹ A kifejezésformák mégis sajátos tartalmi töltettel jelentkezhettek nála. A „Krisztuséi” (ὁμοίως Χριστοῦ; τοῦ Χριστοῦ εἶναι) birtokviszonyban már a Szentlélek jelenléte is beleértendő, amely magában foglalja a testiség befolyása alóli felszabadulás gondolatát is, úgyhogy az új élet a maga folyamatában válik láthatóvá gyümölcseivel, áldásos következményeivel és végső kitekintésével együtt az Isten fiai örökségének elnyerésére.

A 10a-ban az apostol váratlan fordulattal egy pozitív feltétel teljesülése felől veszi számba a címzettek helyzetét: „Ha pedig Krisztus bennetek van...” Ettől a mozzanattól kezdve az okfejtés töretlenül halad a 11b felé, és részleteiben tárja fel a Lélek munkájának sajátos vetületeit, illetve e munka közvetlen hatását a keresztyének új életére.

A feltételes mondat utótagja (10b) azonban egyike az apostol legnehezebben értelmezhető nyilatkozatainak: „egyfelől a test a bűn miatt halott, másfelől a Lélek élet az igazság által”. A tagmondatokban rögzített kettős helyzet egyetlen valóság része, hiszen a megosztó kapcsolatos szintagma μὲν ... δὲ kötőszavai egyidejűleg érvényes kijelentésekre vonatkoznak. Az első tagmondat (10bα) tartalmi szempontból azért különös, mert Pál csakis itt beszél a test bűn miatti haláláról (τὸ σῶμα νεκρὸν διὰ ἁμαρτίαν). Máshol arról szól, hogy a megváltottak meghaltak a bűnnek (6,2), óemberük Krisztussal együtt megfeszítettet (6,6), holtak a bűnre nézve (6,11), és ennek következtében a keresztyén ember kiszabadul a bűn kényszerítő vonzasköréből,²² hogy részesévé

²¹ Ha figyelembe vesszük, hogy az ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ formula a Róm 6,11-ben szoros összefüggésben áll a keresztséggel, akkor a Róm 8,1 esetében sincs ez másképp, ahol Pál a Szentlélek jelenlétét egy gondolategységben említi ezzel a formulával: „az élet Lelkének törvénye megszabadított téged Krisztus Jézusban a bűn és a halál törvényétől.”

²² Ezt a Róm 6,6-on alapuló magyarázatot többen is támogatják a szakemberek közül. Peter Stuhlmacher részletesen taglalja a kérdést, mivel a bűn miatt holt testben már az Isten Lelke által belénk oltott új élet megnyilvánulását véli megpillantani, és ezzel elejébe vág a 8,9–13 érvrendszerének: „Wenn Christus in euch Glaubenden ist, dann seid und werdet ihr an Jesu Tod und Auferweckung beteiligt (vgl. 6,3 ff.). Wie Christi Leib in den Tod gegeben worden ist (7,4), wird auch der Leib der Christen samt allen in den Gliedern wirksamen sündenhaften Leidenschaften in den Tod gegeben (7,6.24). Aber wie Christus kraft der Herrlichkeit Gottes auferweckt wurde, so wirkt Gottes Geist auch an und in den Glaubenden (vgl. 2. Kor 13,4); er ergreift von ihnen Besitz und führt um der von Christus erwirkten Gerechtigkeit willen (vgl. 1. Kor 1,30; Röm 4,25) zum Leben. Als Gerechtfertigte stehen die getauften Christen im Dienst an der Gerechtigkeit (6, 18ff.) und leben vor Gott und den Ungläubigen

lehessen a kegyelem megtartó erejének. Ezzel ellentétben a 10b α szerint maga a bűn okozza a test halálát, méghozzá aktív, tevőleges módon, nem is beszélve arról, hogy itt valamilyen különös helyzet folytán a test halálának ténye szoros összefüggésben van Krisztus élő jelenlétével is a megváltottakban: „Ha pedig Krisztus bennetek van, bár a test holt a bűn miatt...”

A zavarodottságot²³ csak tovább növeli az a körülmény, hogy az apostol a megváltottak halálát rendszerint a Krisztus halálával kapcsolja össze, és nem a feltámadt Krisztus jelenlétével a Lélek által. Erről tanúskodnak az úgynevezett σὺν-kompozitumok is: Krisztussal együtt eltemettettünk a halálba (6,4), óemberünk vele együtt megfeszítettetett (6,6), meghaltunk Krisztussal együtt (6,8). E nyilvánvaló feszültség részleges feloldására a magyarázók többsége a test bűn miatti halálát (τὸ σῶμα νεκρὸν διὰ ἁμαρτίαν) a 10b α -ban a bűn testének megsemmisüléseként (ἵνα καταργηθῇ τὸ σῶμα τῆς ἁμαρτίας) értelmezi a Róm 6,6 felől – a Krisztussal való megfeszítettetés következményeként. Mert ha a bűntől megbélyegzett test elpusztult, megsemmisült, úgy a bűn is elvesztette uralmát az ember felett, aki így már nem köteles a bűnnek szolgálni: Krisztus halálának a bűn és a halál feletti győzelmével egyszer s mindenkorra felszabadult a bűn diktátuma alól.²⁴ Ehelyett viszont a vizsgált tagmondatban inkább ez áll: Ha Krisztus (mint élő) bennetek van, a test (ugyanakkor) halott a bűn miatt. Krisztus győzött ugyan a bűn és a halál felett, de a bűn is győzött a test felett: „a test a bűn miatt halott”. S ez akkor is igaz, ha másfelől érvényes marad az apostol korábbi megállapítása: „Mert aki meghalt, az megszabadult a bűntől.” (Róm 6,7) Ezért a 10b α -ba foglalt kitétel a Róm 7,24 felől célszerűbb megvilágítani,²⁵ ahol az apostol a halál martalékává vált s ezért a halál feltétlen uralma alatt álló testről beszél (τὸ σῶμα τοῦ θανάτου). Az a test ez, amelyben a nyilatkozó „én” (a törvény hatálya és mértéke alatt) így érzékeli a bűn elleni tehetetlenségét: „Mert gyönyörködöm az Isten törvényében a belső ember szerint, de tagjaimban egy

»in der Neuheit des Geistes« (7,6).“ Ld. Stuhlmacher, Peter: *Der Brief an die Römer*. NTD. Teilband 6. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen und Zürich 1998, 112.

²³ Ld. a probléma tárgyalását: Jewett, Robert: *i. m.* 491–492.

²⁴ Paulsen, Henning: *i. m.* 74: „Kennzeichnet also V. 10b die durch Christus überwundene Macht der Sünde, die Befreiung des Menschen von dieser Macht und damit das Sterben und den Tod des σῶμα τῆς ἁμαρτίας, dann heißt das zugleich Gegenwart des Heils in der Macht des lebensschaffenden πνεῦμα.“

²⁵ Vö. Oosten-Sacken: *i. m.* 228–229; Stuhlmacher, Peter: *i. m.* 112.

másik törvényt látok, amely harcol az értelmem törvénye ellen, és foglyul ejt a bűn tagjaimban lévő törvényével” (7,22–23).

Ott, ahol az egyén akarata ellenére sem képes véghez vinni a jót, felismeri, hogy mindenestől a bűn hatalma alatt áll olyannyira, hogy a bűn benne és általa a rosszat viszi véghez legjobb tudása és szándéka ellenére, noha ő maga teljes erejével azon van, hogy ellenálljon e törekvésnek. Ilyen értelemben a test ($\sigma\omega\mu\alpha$), az ember cselekvő énje tehetetlen, halott a bűn miatt. Halálra adott a test, képtelen bármit is tenni a bűn ellen; a bűn következménye pedig a halál. Ebben az értelemben a bűn teste ($\sigma\omega\mu\alpha$ τῆς ἁμαρτίας) a Róm 6,6 szerint nem más, mint a még mindig a bűn hatalma alatt álló test, amely óemberünként valóban azért adatott keresztre Krisztussal együtt, hogy elveszítse dominanciáját önmaga fölött, és hogy többé ne kényszerüljön a bűn szolgálatára. Csakhogy a 6,6-ból még hiányzik az a mozzanat, amelynek alapján ez a fejlemény világossá válhat, hiszen Pál ott még csak a megfeszített Krisztusról tud, s a vele együtt megfeszített óemberünkről.

Világosabban rajzolódik ki a Róm 8,10-beli helyzet a Gal 2,19 fényében. Pál ott az „én” megfeszítéséről beszél Krisztussal együtt. A gondolat háttérében az áll, hogy a Krisztusban megváltott ember már nem a bűn szolgája a törvény alatt, mivel Krisztus maga sem az (Gal 2,17). Ezt bizonyítandó Pál kijelenti: „Mert én meghaltam a törvény által a törvénynek, hogy Istennek éljek. Krisztussal együtt keresztre vagyok feszítve: többé tehát nem én élek, hanem Krisztus él bennem...” (Gal 2,17)

Pál, vagy bárki legyen is az itt megszólaló „én”, egyfelől halálra adatott Krisztussal együtt, hogy így megszabaduljon a törvény és a bűn hatalmától, másfelől ő nem önnön „énjével” él Istennek, hanem Krisztus él benne ilyen életet, mivel egyedül Krisztus képes Istennek szentelt életet élni (vö. Róm 6,10). Az apostol számára csak az a lehetőség marad – mert valami azért mégis csak marad! –, hogy azt az életet, amit ő testben él(het), ami Krisztus életén túl még életnek nevezhető benne, azt az Isten Fiában való hitben éli hálával és odaadással (Gal 2,20).²⁶ A Róm 8,10-hez közel álló elemek könnyen felismerhetőek e szakaszban: Krisztus bennetek van (10a) – Krisztus él bennem (Gal 20b); a test (mint cselekvő én) holt a bűn miatt (10b α) – Krisztussal együtt megfeszítettem (mint önálló, cselekvő „én”) (Gal 20a); a Lélek élet (10b β) – noha ehhez a gondolathoz nincs közvetlen párhuzam, mégis a „Krisztus él

²⁶ Kállay Dezső: Egy mondat, egy szabály – egy közösség. In: Füstli-Molnár Szilveszter (szerk.): *Genius Loci. Frank Sawyer tiszteletére*. Sárospataki Református Teológiai Akadémia, Sárospatak 2006, (211–232) 225–226.

bennem” áll hozzá a legközelebb, mivel éppen ebben válik nyilvánvalóvá, hogy az új élet letéteményese nem lehet az ember maga a bűnnel és halállal szemben. Csakis hitben és ennek következményeként a teljes önfeladás, alárendeltség, engedelmség és elkötelezettség szintjén van számára lehetőség az Istennek tetsző életre. Ebben az új életben a régi élet bűntől terhelt „énje” átengedi a helyet, és alárendeli magát egy más szándéknak, irányultságnak úgy, hogy akarátát és tetteit egy más identitás vezeti, ösztönzi és hordozza. Ezért az újban úgy van jelen, mint aki nem azonos régi önmagával.

Élesen jelenik meg ez a gondolat a Róm 6,11-ben is: „Ezért tehát ti is azt tartsátok magatokról, hogy meghaltatok a bűnnek, de éltek az Istennek a Krisztus Jézusban.” Helyesebb így fordítani a megosztó kapcsolatos szintagmával (μὲν ... δὲ) egy gondolattá összefogott ellentétpárt: „egyfelől holtak vagytok a bűnnek, másfelől élők Istennek” (νεκρούς μὲν τῇ ἁμαρτίᾳ ζῶντας δὲ τῷ θεῷ).²⁷ A két kitétel tehát itt is egyszerre igaz ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Természetesen jól érzékelhető a különbség is a 8,10-hez képest. A Róm 6,11-ben ugyanis azokról van szó, akik a keresztség által Krisztussal együtt eltemetettek a halálba (6,4a), de akiket Isten mint Krisztusba foglaltakat és hozzá tartozókat elválasztott a bűntől, és életre hívott a halálon át; más szóval: megigazított. Ők Isten új teremtése, mivel már holtak a bűnnek, de élők Istennek. A legfontosabb hasonlóság a Róm 8,10-zel azonban mégis az, hogy a kettős kitétel itt is egyetlen valóság jelölésére szolgál: a két állítás együtt és egyidejűleg igaz. Konkrétan ez azt jelenti: a megszólítottak addig holtak a bűnnek, amíg élők Istennek, és fordítva: addig élők Istennek, amíg holtak a bűnnek. Nem csoda, ha ezt az igen fontos kijelentést rögtön határozott imperativusok követik, amelyekkel az apostol arra szólítja fel az olvasóit, hogy ne szánják oda halandó testüket a bűnnek, hanem szánják oda magukat mindenestől Istennek, mint akik a halálból életre keltek (6,12–13).

A Róm 6,11–13 és a 8,10–11 közötti legfeltűnőbb különbség éppen az előbbi ige hely határozott mozgósító jellegében van az utóbbihoz képest, amely szerint az ember voltaképpen csak szemlélője annak, hogy a régi, a bűn miatt tehetetlen, halott valója, teste (σῶμα) ellenére étellel telik meg a Lélek által, Krisztus jelenléte folytán. De éppen ez a különbség a legfontosabb kapcsolópont is a két ige hely között, amely felől az apostol érvelése világosabbá válik a 8,9–11 szakasz egészének a szintjén, ahol a teljes új valóság Isten Lelkére épül, és nem a mozgósító imperativusokra. A jövőre tekintő és ígéretként

²⁷ Kállay Dezső: *Doop en nieuw leven. Een exegetische studie van Romeinen 6,1–11*. Proefschrift. Drukkerij Van den Berg, Kampen 2004, 219.

hangzó kijelentés a 11. vers utolsó tagmondatában kiválóan készíti elő a Róm 8,12–13 értelmi egységet,²⁸ hiszen az itt megszólaló kijelentések mintegy ráépülnek a megelőző ígéretre, tudniillik arra, hogy mégis érdemes és lehetséges is szembeszegülni a test (σάρξ) törekvésével, mivel az ellenállásra kész emberi szándék, akarat és cselekvés Isten akaratán nyugszik, aki Lelke által képes megeleveníteni a bűn miatt halott és tehetetlen testet (σῶμα). De ne vágjunk elébe a dolgoknak a 10. vers egyéb fontos kérdéseinek tisztázása nélkül.

A 8,10bβ az előző tagmondatba foglalt ellentétpárjával egyidejűleg fennálló valóságnak csak a másik, pozitív oldala: a Lélek élet az igazság által. A πνεῦμα kifejezést aligha kezelhetjük tisztán antropológiai fogalomként az ember belső lényegére vonatkoztatva, hiszen Pál az előző fejezetben egyszer sem beszél az emberről a σῶμα és a πνεῦμα különbsége alapján. Ha feszültséget lát is az emberen belül, azt a belső ember (ἔσω ἄνθρωπος) és a külső embernek minősíthető tagok (τὰ μέλη) között látja (7,22), illetve az „én” értelme (ἐγὼ τῷ μὲν νοῖ) és az „én” átfogó, teljes testi léte (ἐγὼ τῇ δὲ σαρκί) között (7,25). A σῶμα tehát ott általánosan jelöli az „én”-t a belső ember és az ember értelme, valamint az egyugyanazon ember érzéki hústeste (σάρξ) és tagjai (μέλη) között fennálló feszültségben, a bűn korlátlan uralma alatt. Ezért hangozhat a kiáltás: „Én nyomorult ember! Ki szabadít meg ebből a halálra ítélt testből?” (ταλαίπωρος ἐγὼ ἄνθρωπος τίς με ῥύσεται ἐκ τοῦ σώματος τοῦ θανάτου τούτου; 7,24.)

Másfelől viszont nem hagyhatjuk figyelmen kívül a 8,16-ban olvasható érdekes megállapítás sem, amely szerint: „Maga a Lélek tesz bizonyosságot a mi lelkünkkel együtt arról, hogy valóban Isten gyermekei vagyunk.” A πνεῦμα itt kettős értelmet hordoz: mindenekelőtt az Isten Lelkére utal, de egyben a megszólítottak lelkére is tisztán antropológiai értelemben. Ebben az összefüggésben az is figyelemre méltó, hogy a bizonyoságtévő emberi lélek teljesen ráhangolódik Isten Lelkére.²⁹ Az istenfiúság felől a Lélek győz

²⁸ Vö. Lohse, Eduard: *Der Brief an die Römer*. KEK, Band IV., Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen ¹⁵2003, 238.

²⁹ Érdemes idéznünk Ulrich Wilckens megfontolt megállapításait a „lélek” fogalmának kettős jelentéstartalmáról: „Das »Einwohnen« des Geistes in den Christen korrespondiert in 7,17.20 dem »Einwohnen« der Sünde. Wie das letzte nicht zufällig im Vorstellungsfeld von dämonischer Besessenheit formuliert ist, so ist auch das »wohnen« des Geistes im Inneren des Christen sehr konkret gemeint: Das göttliche Pneuma tritt zum menschlichen Pneuma (V 16

meg,³⁰ ő az, aki új méltóságunkat tanúsítja előttünk, és tudatosítja bennünk; természetes tehát, hogy övé az elsőbbség.

A Lélek elsőbbségét talán még komolyabban kell vennünk az általunk vizsgált esetben, mivelhogy nemcsak belső tanúként, hanem az élet hordozójaként tűnik fel, hiszen „a Lélek élet”. Egyszeri említése miatt Isten vagy Krisztus Lelkére gondolhatunk, mindenekelőtt a Krisztus Lelkére a 9b α -val való párhuzam miatt, noha a kifejezés abszolút értelemben áll a tagmondatban. Erre alapozva megkockáztathatunk egy óvatos feltevést más páli igehelyek figyelembevételével. Az apostol olykor igen rugalmasan bánik a $\pi\nu\epsilon\upsilon\mu\alpha$ fogalmával, és hol Krisztussal azonosítja, hol pedig Krisztus és az övéi közti szoros egységet, a fennálló közösséget hangsúlyozza. A 2Kor 3,17-ben kijelenti: „Az Úr pedig a Lélek”; az 1Kor 6,17-ben pedig ezt írja: „Aki pedig az Úrral egyesül, egy lélek ővele.” A 8,10b első tagmondatának antropológiai fogalmához igazodva („bár a test halott a bűn miatt”) a lélekről csakis azzal a határozott megszorítással beszélhetünk antropológiai értelemben a második tagmondatban, hogy a kifejezés itt nem önálló entitásként utal az emberre, hanem a 10a-val való szoros összefüggés alapján. Hiszen „Krisztus bennünk” eleve a megváltott ember életirányának meghatározója, aki aztán tevélegesen is hordozhatja ezt az életet: „többé nem én élek, Krisztus él bennem.” (Gal 2,20) A 10b β $\pi\nu\epsilon\upsilon\mu\alpha$ kifejezése mögött talán éppen ez a kettősség sejlik fel a Krisztus– $\pi\nu\epsilon\upsilon\mu\alpha$ és az emberi $\pi\nu\epsilon\upsilon\mu\alpha$ egységeként. E szemlélet megtermékenyítően hathat az értelmezésre: egyfelől nem tulajdonít az emberi léleknek többet az új élet dolgában, mint ami megilleti, de fenntartja azonoságát; másfelől megerősíti, hogy Isten Lelke az új élet kizárólagos hordozója,

vgl. 1Kor 2,11) bzw. $\nu\omicron\upsilon\varsigma$ (1Kor 14,14f) hinzu und übernimmt dessen Funktion (vgl. auch unten VV 26f). Wie jedoch die Einwohnung der Sünde von dämonischer Besessenheit dadurch unterscheiden ist dass »ich« der Verantwortliche bin [...] so unterscheidet sich auch das In-Sein des Geistes im Christus vor aller Art mantischer uder taumaturgischer Inspiration [...]. Der Geist in mir schaltet mein Selbst nicht aus, er macht mich durch seine Aktivität in mir keineswegs passiv, sondern *wir selbst* sind es, die »nicht nach dem Fleisch, sondern nach dem Geist wandeln« sollen (vgl. V 12). Die Entsprechung zwischen dem In-Sein des Geistes in uns und unserem In-Sein im Geist weist im Sinne des Paulus auf diesem Zusammenhang.“ Ld. Wilckens, Ulrich: *i. m.* 132–133.

³⁰ „Akiket pedig Isten Lelke vezérel, azok Isten fiai. Mert nem a szolgaság lelkét kaptátok, hogy ismét féljete, hanem a fiúság Lelkét kaptátok, aki által kiáltjuk: »Abbá, Atyám!« Maga a Lélek tesz bizonyosságot a mi lelkünkkel együtt arról, hogy Isten gyermekei vagyunk” (8,14–16).

aki egyedül képes a megváltottakat megeleveníteni és az életben megtartani.³¹

Meg kell kísérelnünk most már megérteni a tagmondat egészét: „a Lélek élet az igazság miatt.” A két gondolategysége közti kapcsolat (μὲν ... δὲ), valamint az előljárósók (διὰ) és vonzatuk (Acc.) azonossága alapján úgy kell gondolkodnunk az igazságról (δικαιοσύνη), mint ami okozza, eredményezi, előhívja az életet, és nem úgy, mint amire az élet irányul. Az élet az igazság következménye, csakis az igazság révén érhető el. Az igazság és élet ilyen jellegű szoros kapcsolatára azonban nincsen közvetlen példa; a Róm 5,21 összefüggés-láncolatát csak jelzésértékűnek tekinthetjük: „...amiképpen a bűn uralkodott a halálra, úgy uralkodjék a kegyelem is az igazság által az örök életre.” Az új életről mint a megváltottak jelenlegi állapotáról korábban már szóltunk: holtak a bűnnek, de élők Istennek a Krisztus Jézusban (Róm 6,11); szánják is ezért oda magukat teljesen Istennek, mint akik a halálból életre keltek, mivel a bűn nem fog uralkodni rajtuk, mivel már nincsenek a törvény alatt, hanem a kegyelem alatt vannak (Róm 6,13–14).

Nem feledve az előzményeket, az igazság és élet közötti összefüggésre leginkább a Róm 6,15–23 alapján következtethetünk. Pál itt arra a kérdésre válaszol, hogy vajon a törvény alóli felszabadulás (6,14) feljogosítja-e a kegyelembe fogadottakat arra, hogy vétkezzenek, ahogyan azt korábban, még megváltásuk előtt tették. Mert ha nincs törvény, illetve ha a törvény elvesztette hatályát a kegyelem hatáskörében, akkor a vétek nem érhető tetten, a törvény híján nem is tüntethető fel, és így egyetlen emberi tett sem eshet ítélet alá. Pál határozottan visszautasítja ezt a hamis feltevést. Válasza egyértelmű: „Avagy nem tudjátok, hogy akinek odaszánjátok magatokat szolgálakul az engedelmességre, annak vagytok a [rab]szolgái, akinek engedelmeskedtek: vagy a bűnnek halálra, vagy az engedelmességnek igazságra?” (6,17 Károli) Az elválasztó kötőszó segítségével alkotott párhuzam nem szabályos. Az alapmagatartás mindkét esetben az odaszánás és engedelmesség; ennek egyenes következménye a kiszolgáltatottság, a függetlenség teljes elvesztése: a rabszolgai állapot egyik vagy másik hatalmasság uralma alatt. Pál érzékelteti, hogy nincs

³¹ Helyesen állapítja meg Oosten-Sacken, hogy a 10bβ-ben a Lélek kifejezés valójában Jézus Krisztus helyett áll, majd megjegyzi, hogy ő „Lélekként éppen azt a helyet foglalja el, amelyet a Róm 7 szerint a halott egó töltött be korábban. A Lélek az ő hatása alatt helyreállítja a megromlott kapcsolatot Isten és ember között.” Ld. Oosten-Sacken, Peter von der: *i. m.* 237. Ld. még: Hultgren, Arland J.: *Paul's Letter to the Romans. A Commentary.* William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan–Cambridge, U. K. 2011, 304.

önálló, a cselekvés teljes szabadságával felruházott emberi élet. Az ember totalis függőségben létezik egy vagy-vagy állapotban. Aki enged a bűnnek, menthetetlenül a bűn rabszolgájává válik, és a halál felé tart. Aki viszont az engedelmességnek enged, odaszánja magát szolgaként az engedelmességnek (6,16), az elkötelezte magát az igazság mellett.

Ez a különös gondolat, hogy az ember odaszánja magát engedelmességre az engedelmességnek, vagy átadja magát rabszolgai engedelmességre az engedelmességnek, rejtélyes körülírásként hat.³² A Római levél egyetlen esetet említ, amely megvilágíthatja a különös mondatot: Krisztus engedelmisségét. Mert csakis róla állapítja meg Pál: a halál, amit halt, azt a bűn ellen halta egyszer s mindenkorra, az életet pedig, amit él, Istennek éli (6,10). Már Krisztus halálba torkolló küzdelme is engedelmisség volt Isten iránt, mert még azt is a bűn ellen vitte győzelemre egészen a halál beálltáig, és egyszer s mindenkorra betöltötte az Isten iránti engedelmisség mértékét.³³ Ezért a halálnak nincs többé hatalma a feltámadt Krisztus felett (6,9), aki most már teljesen Istennek él. Engedelmisségével igaznak bizonyult mind halálában, mind megdicsőült életében. Az igaz pedig hit által él (Róm 1,17).

A körülményes magyarázathoz további támpontot nyújt a következő vers nem kevésbé homályos és vitatott megállapítása: „De hála az Istennek, hogy ugyan a bűn szolgálói voltatok, de szívetek szerint engedelmeskedtetek annak a tanításnak, amelynek követésére adattatok!” (6,17) Mindamelllett, hogy Pál a megszólítottak bűn alatti szolgai állapotát a múlt valóságaként kezeli, még két fontos dolgot hangsúlyoz: egyfelől a szív engedelmisségét, amely hajlott az apostoli tanításra (6,17a), másfelől pedig a mondatvégi szenvedő igealak (passivum divinum) segítségével azt, hogy a szívbeli engedelmisség Isten hatékony tetteivel jutott célba (6,17b). A szív nyitottsága folytán Isten az igazság oldalán adott helyet azoknak, akik korábban a bűn hatalma alatt voltak. Ezért állhat a következő versben: „Miután tehát megszabadultatok a bűntől, az igazság szolgálóivá lettetek.” (6,18, ismét szenvedő igealakkal.) Az okfejtés a szakaszban lineárisan irányul a végkifejletre annak ellenére, hogy az apostol mindegyre párhuzamot von a bűn és igazság szolgálatának rendje között, hogy rávilágítson a megváltottak korábbi és jelenlegi helyzetére. A megváltottak az igazság szolgálatában – a bűntől szabadon – Isten szolgálóivá lettek, életük gyümölcsözővé vált, megszenteltetett, s ez utat nyitott számukra az

³² Vö. Wengst, Klaus: „Freut euch, ihr Völker, mit Gottes Volk!“ *Israel und die Völker als Thema des Paulus – ein Gang durch den Römerbrief*. Kohlhammer, Stuttgart 2008, 244.

³³ Kállay Dezső: *Doop en nieuw leven*, 205–208.

örök élet felé (6,22), amelyet Isten kegyelmének ajándékként nyernek majd el a maga idején (6,23). Azt látjuk tehát, hogy a Róm 6,15–23 valójában a kegyelem – igazság – örök élet összefüggéslánc (5,21) részletes kifejtése, amely keretbe foglalja a 6,1–14 új életről szóló fejtegetéseit.

Épp ebben az elrendezésben tűnik fel, hogy Pál soha nem említi egy lélegzetre az igazságot és az életet, hanem mindkettőt külön-külön hozza szóba, mintha az élet és az igazság váltófogalmak lennének: ahol igazság van, ott élet van, új élet, és az új élet elképzelhetetlen az igazság nélkül. Mindkettő olyan szorosan kapcsolódik Krisztushoz, hogy életről csak „Jézus Krisztusban” (ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ) beszélhetünk (6,11 és 8,1–2), míg a kegyelem és igazság a mi Urunk Jézus Krisztus által (διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ κυρίου ἡμῶν) vezet el az örök életre (5,21). Az új élet Krisztusban kezdődik, ahol az ember halott a bűnre nézve, és élő, eleven Isten előtt (6,11), és Jézus Krisztus – az Igazság – által áll fenn, és jut célba (5,21 és 6,15–22), míg Isten ajándékként elnyeri az örök életet (6,23). Az Isten szolgálatában gyümölcsöző, megszentelt élet (6,22) a Lélek gyümölcsseire emlékeztet (Gal 5,22), és arra, hogy akik Krisztuséi, azokban a Krisztus Lelke éltető módon munkálkodik.

A 8,10bβ tömör mondata ezt a gazdag jelentéstartalmat sűrítve közli: („Ha pedig Krisztus bennetek van) ... a Lélek élet az igazság miatt.” A Lélek jelöletlen említésekor mindenekelőtt a Krisztus Lelkére gondolhatunk, hiszen az igazság és élet új rendje Krisztusban és Krisztus által érvényesül a kegyelembe fogadottak életében (vö. 8,1–2). Engem/téged mint a bűn miatt holt, tehetetlen entitást az ő Lelke tölt el élettel az igazsága által. Az élet a Lelke által jelen lévő feltámadt Úr Krisztus ott, ahol a test holt a bűn miatt. Így áll együtt a halál és az élet: „Gondoljátok meg, hogy egyfelől holtak vagytok a bűnnek, másfelől élők Istennek a Krisztus Jézusban (6,11).

A 8,11 a 8,10-ben vázolt helyzet továbbgondolása és meghaladása. A „de ha” (εἰ δέ) szócskák jelölte viszonylagos ellentét és újabb eshetőség figyelembevételével az apostol most azt fejtegeti, hogy mit jelent a test szerint holt és a Lélek által mégis élő megszólítottakra nézve, ha Isten Lelke lakik bennük; helyesebben: ha annak a Lelke lakik bennük, aki feltámasztotta Jézust a halottak közül; vagy pontosabban, az alapszöveg jellegzetes szóhasználatát követve: ha a Jézust Feltámasztó (Isten) Lelke lakik bennük. Csak ezen a szinten szerzünk tudomást arról, hogy mit is jelent az apostol szerint nem testben lenni (οὐκ ἔστέ ἐν σαρκί), hanem Lélekben (ἀλλὰ ἐν πνεύματι) (8,9αα), illetve az, ha valóban Isten Lelke lakik a címzettekben (8,9αβ). Amennyiben

a 8,9a β -t immár pozitív megállapításként (Isten Lelke lakik bennetek) a szakasz tartalmi összegzésének tekintjük, amely egyben feltárja a tömör, sűrített tartalmú $\epsilon\nu\ \pi\nu\epsilon\upsilon\mu\alpha\tau\iota$ konkrét értelmét is, jobban átlátjuk a teljes egység (8,9–11) szerkesztésbeli sajátosságait. Pál nem áll meg az alaptételnél, hanem sajátos módon – a feltételes mondatok ($\epsilon\iota\ \delta\acute{\epsilon}$) mentén továbbgondolva az előzőleg tett megállapításokat, és újabb és újabb részletekre irányítva a figyelmet – ki is bontja, mégpedig a „Krisztus Lelke bennetek” gondolata felől, amelyet az okfejtés természetéhez igazítva szándékosan lehetséges fogyatékosággként tüntet fel („De akiben nincs a Krisztus Lelke, az nem az övé”). A gondolatmenetet meglepő módon mégis a „de ha Krisztus bennetek van” motívummal folytatja (8,10a) anélkül, hogy bármivel is indokolná a hirtelen váltást Krisztus Lelkéről magára Krisztusra. Természetes magyarázatként csak annyit hozhatunk fel: ha Krisztus Lelke van a megváltottakban (az odaszánás és szívbeli engedelmesség Lelke, amely igazságra vezet), és Krisztus tulajdonai (és ezzel együtt az igazság szolgálói) lettek, úgy Krisztus maga is hatékonyan van jelen bennük. Az ő aktív jelenléte miatt igaz a tétel, hogy bár a test holt a bűn miatt, a Lélek élet az igazság (érvényre jutása) által.

Feltűnő, hogy a „Krisztus bennetek van” pozitív megállapítás következményeként mégsem az áll a 10b második tagmondatában, hogy „Krisztus él bennetek”, hanem a sokkal visszafogottabb forma: „a Lélek élet” – még csak nem is a Krisztus Lelke a 8,9b α szerint! A $\pi\nu\epsilon\upsilon\mu\alpha$ -fogalom jelöletlen alkalmazása a „Krisztus Lelke” helyett a 8,10b β -ben azzal sem menthető, hogy Pál így kerüli el az azonos kifejezésformák halmozását. A 8,11 redundáns fogalmazásmódja beszédes ellenpéldája annak, amivel az említett korábbi esetben az apostol eljárását igazolhatnánk. A 8,11-ben ugyanis ez áll: „Ha pedig annak Lelke lakik bennetek, aki feltámasztotta Jézust a halottak közül, akkor az, aki feltámasztotta a Krisztus Jézust a halottak közül, életre kelti halandó testeteket is a bennetek lakó Lelke által.”

Jogosan feltételezhetjük: a $\pi\nu\epsilon\upsilon\mu\alpha$ -fogalom jelöletlen alkalmazásakor Pál eljárását az indokolja, hogy ő mindenekelőtt a Lélek egységét tartja szem előtt. Krisztus jelenléte által a Lélek élet, de ha ez a Lélek egyben a Krisztust Feltámasztó (Isten) Lelke is, akkor ő (aki feltámasztotta Krisztus Jézust) meg fogja eleveníteni halandó testünket is a bennünk lakozó Lelke által.³⁴ A 8,10b β -re épülő továbbgondolásnak a 11. versben a Lélek oszthatatlan egységéről alkotott felfogás ad értelmet. Krisztus Lelke és az őt Feltámasztó Lelke egy Lélek:

³⁴ Pál már korábban megállapította: „a test halott a bűn miatt” (10b α), és úgy tűnik, hogy most erre a kitételre támaszkodva folytatja a gondolatmenetet.

az Isten Lelke (vö. 8,9aβ), vagy másképpen: *a* Lélek (10bβ), az engedelmesség Lelke és az isteni erő(megnyilvánulás) (δύναμις) Lelke. A Lélek a teljes és személyes isteni cselekvés megtestesítőjeként éppen ebben a kettős egységben igazán hatékony a magváltottak új élet szerinti forgolódására nézve (6,4). Kitészik ez abból, hogy Pál nem győzi eléggé hangsúlyozni a Lélekre és a Lelket közlő isteni személy jelenlétére és aktivitására utaló önálló kitételek segítségével: *a megváltottakban a Lélek van jelen, és általa Krisztus maga hat szoros egységben Azzal, aki feltámasztotta őt a halálból.* Ha tehát Isten Lelke lakik bennetek, úgy már Lélekben vagytok, és nem testben.

A 8,11 ígéretként hangzik:³⁵ a Krisztust Feltámasztó (Isten) *meg fogja eleveníteni* (ζωοποιήσει) halandó testeteket az ő bennetek lakozó Lelke által. Nem újszerű gondolat a levélben, hogy az új életre hívott, a bűn számára holt, de Isten előtt élő ember halandó ember: „Ne uralkodjék tehát a bűn a ti halandó testetekben!” (ἐν τῷ θνητῷ ὑμῶν σώματι) – szólítja fel Pál a Krisztusba oltottakat (6,12). A halálnak ez a hatalma megmarad az ember fölött. Az élet nem azt jelenti, hogy a halál minden szinten már most végérvényesen legyőzött, ³⁶ azt viszont igenis jelenti, hogy megtört a halál abszolút hatalma³⁷ (mert Krisztus diadalt aratott a halál felett éppen ott, ahol látszólag a halál győzött felette – vö. Róm 6,10). Isten új életre hívta el az övéit Krisztusban (6,11), egykor pedig megajándékozta őket az örök élet ajándékával is (6,23), noha előbb el kell szenvedniük a testi halált, mivel most még halandó testben élnek (6,12). Szó szerint erről a testről (θνητόν σῶμα) állapítja meg Pál a 8,11-ben: (Isten) *meg fogja eleveníteni* (ζωοποιήσει) a ti halandó testeteket (τὰ θνητὰ σώματα ὑμῶν) a bennetek lakozó Lelke által. A „megelevenít” ige jövő idejű alakjára hivatkozva túlságosan egyszerű következtetés lenne, hogy ezen az ige helyen rögtön a halottak végidőbeli feltámasztására (ἀνάστασις νεκρῶν; ἐξανάστασις ἐκ νεκρῶν) gondoljunk, további érvként hozva fel, hogy a vers középpontjában is a Krisztust Feltámasztó (Isten) áll, aki nem-

³⁵ Jewett, Robert: *i. m.* 492.

³⁶ „Hiszen tudjuk, hogy Krisztus, aki feltámadt a halottak közül, többé nem hal meg, a halál többé nem uralkodik rajta. Mert meghalt a bűnnek egyszer s mindenkorra, amely életet pedig él, azt az Istennek éli. Így azt tartásátok ti is magatokról, hogy meghaltatok a bűnnek, de éltek Istennek Krisztus Jézusban!” (Róm 6,9–11)

³⁷ „Mint utolsó ellenség töröltetik el a halál. [...] Amikor pedig ez a romlandó romolhatatlanságba öltözik, és ez a halandó halhatatlanságba öltözik, akkor teljesül be, ami meg van írva: »Teljes a diadal a halál fölött! Halál, hol a te diadalod? Halál, hol a te fullánkod?«” (1Kor 15,26.54–55)

csak hogy jelen van Lelke által a megváltottakban, hanem egykor, az idők végezetén halandó testüket is megeleveníti Lelke által úgy, ahogy Krisztus Jézust is feltámasztotta a halottak közül.³⁸ Vitába szállva az effajta érveléssel látnunk kell azt is, hogy Pál két fejezettel előbb a Krisztushoz tartozók új életvitele mellett is a Krisztus feltámadása alapján érvelt: „...amiképpen Krisztus feltámadt a halálból az Atya dicsősége által, úgy mi is új életben járjunk.” (6,4b) A Krisztus feltámadása tehát nemcsak a mi testi feltámadásunk biztos záloga, hanem az új életben való forgolódásunk hordozóereje is.³⁹ Új életben járnunk csak úgy lehet, ahogy Krisztus is feltámasztott a halálból: az Atya dicsősége által. Az új életvitel nem az emberi eltökéltség és akarás kérdése, hanem Isten kizárólagos tette Lelkének ereje által, hiszen Istentől kívül semmi sem képesíthet arra senkit. Totális képtelenségünket az Isten szerinti életre Isten maga győzi le. A győzelem az Atya dicsőséges tette: a Krisztus feltámasztásához fogható hatalmi tett, a holtak megelevenítése, amelyben benne van az Atyához való helyes, igaz viszonyulás isteni visszaigazolása is (vö. Fil 2,6–11). Már csak ezért sem képzelhető el a keresztyének új élete a Krisztusban való részesedés nélkül: a keresztség által Krisztus halálában részese-dünk, hozzá köttetve pedig a feltámasztó Isten hatalmában, hogy új életben járjunk. Máshol Pál a Krisztus feltámadásának erejéről (δύναμις τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ) beszél úgy, mint az új élet hordozójáról (Fil 3,10). A Róm 6 szerint az új élet csak Krisztussal és Krisztusban valósulhat meg.

³⁸ Ezt a nézetet képviseli a magyarázók közül: Cranfield, C. E. B.: *i. m.* 391. Michel, Otto: *i. m.* 193–194. Haacker, Klaus: *i. m.* 154. Wilckens, Ulrich: *i. m.* 133. Lohse, Eduard: *i. m.* 236. Schreiner, Thomas R.: *i. m.* 414. Moo, Douglas J.: *i. m.* 493. Powers, David S.: *Salvation through Participation. An Examination of the Notion of the Believers' Corporate Unity with Christ in Early Christian Soteriology.* Contributions to Biblical Exegesis & Theology, Vol. 29. Peeters Publishers, Leuven 2002, 164–166.

³⁹ Világosan fogalmazza meg ezt a gondolatot Robert Jewett: “The future promise is that God will »make alive« (ζωοποιήσει) the mortal bodies of believers, which most current commentators understand as a reference solely to the eschatological resurrection. What this interpretation cannot explain is why Paul selected ζωοποιήσει (»he will enliven«) rather than ἐγερῆι (»he will raise«), why he shifts from »dead body« in v. 10 to »mortal bodies« (τὰ θνητὰ σώματα) in v. 11, and why he associates this process with the ongoing work of the indwelling Spirit (v. 11d). The verb ζωοποιέω, which appeared earlier in 4:17, alludes in other Pauline letters to enlivening activity with regard both to restoring the dead body and to enhancing the quality of life for those currently in Christ. The broad sense of God as the source of life in every form is reflected in LXX usage. God is the one who preserves life in the midst of afflictions.” Ld. Jewett, Robert: *i. m.* 492. A halandó test megelevenítéséről etikai és eszkatologikus értelemben ld. Hultgren, Arland J.: *i. m.* 305.

ő az egyetlen, aki halálát a bűn ellen halta, és életét Istennek éli (6,10). Szem előtt tartva ezeket alaposan fontolja meg minden keresztyén – halljuk ki a buzdítást Pál érveléséből –, hogy Krisztusban már holt a bűnnek, de élő Istennek (6,11). Az üdvtani-elvi megfontolás után imperativusok következnek: „Ne uralkodjék tehát a bűn a ti halandó testetekben [μη οὖν βασιλεύτω ἡ ἁμαρτία ἐν τῷ θνητῷ ὑμῶν σώματι], hogy engedelmessédjétek kívánságainak. Tagjaitokat se állítsátok a gonoszság fegyvereiként a bűn szolgálatába, hanem álljatok Isten szolgálatába, mint akik a halálból életre keltetek [παραστήσατε ἑαυτοὺς τῷ θεῷ ὡσεὶ ἐκ νεκρῶν ζῶντας], és tagjaitok az igazság fegyvereiként szolgáljanak Istennek. Hiszen a bűn nem fog uralkodni rajtatok, mert nem a törvény, hanem a kegyelem uralma alatt éltek.” (6,12–14)

Érdeemes ezt a szakaszt közelebbről is szemügyre venni. A bűn számára holt, de az Isten előtt élő megváltottak halandó testben élnek. Mégse engedjenek a bűn kívánságának, noha halandó testi létüknél fogva a bűn még elérheti őket, hanem egész valójukat szánják oda Istennek, mint akik a halálból életre keltek. Nyilvánvaló, hogy a halál feletti győzelem nem fizikai értelemben vonatkozik a még halandó testben élő, de a halálból mégis életre kelt címzettekre. Mert noha a testi halál egykor bekövetkezik, mégis Isten már most élőként tartja számon azokat, akik mindenestől neki szentelik magukat. Isten előtt ők nem elveszettek, hanem olyanok, mint akik a halálból életre keltek. A halálnak tehát mint végső ítéletnek és kárhozatnak valóban nincs már hatalma felettük, mivel nincsen semmiféle kárhozatató ítélet azok ellen, akik Krisztus Jézusban vannak, akiket az élet Lelkének törvénye megszabadított a bűn és a halál törvényétől (8,1–2), és akik az igazság oldalán Isten szolgálivá tétettek (6,22). Erre a helyzetre néz a biztató ígéret is: a bűn nem vehet többé erőt rajtuk, mert már nem a bűn kényszere, hanem a kegyelem oltalma alatt állnak (6,14).

A testi halált mint a földi egzisztencia végét, és az ember örök halálát mint az emberi egzisztencia teljes és végzetes bukását – az Istentől való elszakítotttság állapotát a bűn miatt – már itt gondosan elválasztja egymástól az apostol. Az utóbbi helyzet ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ már nem áll fenn, az előbbi, a halálnak kiszolgáltatott földi-testi lét viszont marad. Ezért a bűn továbbra is veszélyt jelent a halandó testre nézve: uralkodhat felette, mert kívánságai révén eléri a halandó testben élő. Éppen ezért, ha a halandó testben élő bármire is képesnek mutatkozna a bűn ellenében Isten oldalán, akkor tudomásul kell vennünk, hogy azt nem önmagától viszi véghez, hanem Isten az ő tulajdon hatalma által, aki szabadon alakítja, formálja és hordozza mindazok

életét, akiket az igazság szolgálatába állítva (6,18) a maga szolgálivá avatott (6,22) szívbeli elköteleződésük alapján (6,16).

Itt térhetünk vissza ismét a 8,10–11 eddigi vizsgálata során felmerülő kérdésekhez. Noha a megváltottak test szerint holtak, tehetetlenek a bűn miatt, Isten mégis meg fogja eleveníteni halandó testüket a bennük lakozó Lelke által. Vagyis minden lehetőség a jóra, az Isten akarata szerinti tette és életre – Pál szavaival: az új életben járásra (6,4) – Isten hatalmában van, és ő élni is fog hatalmával, s meg fogja cselekedni mindazt övével, amire azok képtelenek önmagukban. Így lesz az új életfolytatás a keresztyének esendősége, erőtlensége, fogyatékos emberi magatartása folyamatában is Isten szerinti cselekedté, gyakorlattá, életmegnyilvánulássá Isten kizárólagos hatalmi tetteként.⁴⁰ Nem dicsekedhet tehát senki, és nem hivatkozhat saját érdemére. A kegyelem alatt nem marad más, csak a hit, a szív szerinti engedelmesség a tudomány azon alakjának, amelyre adattunk (6,16), s a bizalom abban, aki a holtat is képes megeleveníteni, aki fel is támasztotta a mi Urunk Jézus Krisztust, hogy így hihessük őt (Róm 4,24). Ahol a 8,11 alapján az új életfolytatásra megelevenítő Istent látjuk Lelke által munkálkodva bennünk, ott könnyű megérteni, miért beszél Pál a test cselekedeteivel szemben a Lélek gyümölcseről (Gal 5,22), vagy azokról a gyümölcsökről, amelyekben az Isten szolgálata folytán különös-titkos módon, majdhogynem váratlanul, csak alig eszmélve, de mégis részesül az ember (Róm 6,22).

Kétségtelen, hogy ha a 8,11 értelmezésénél a bűn miatt holt, önmagában cselekvésképtelen halandó test megelevenítését tarjuk szem előtt az Istennek tetsző új életvitelre, amelyet a Krisztust Feltámasztó (Isten) munkál bennünk Lelke által, közvetlen kapcsolópontot találunk a 8,12–13 kifejtéséhez is.⁴¹ Ellenkező esetben, a halottak végidőbeli feltámaszásának gondolata felől közelítve a kérdéshez nehézséget jelenthet megfelelő összefüggést teremteni a $\sigma\alpha\rho\chi$ – $\pi\nu\epsilon\upsilon\mu\alpha$ ellentétére épülő újabb értelmi egységgel (vö. 8,5–8 és 12–13). Ha ugyanis a Krisztust Feltámasztó (Isten) Lelkének jelenlétét a halandó testben és a hozzá kapcsolt ígéretet e test megelevenítéséről úgy értelmezzük mint

⁴⁰ Ebben a mozzanatban válik megragadhatóvá az, amit Pál a 8,4-ben a $\pi\lambda\eta\rho\acute{\omega}$ – *betölt, beteljesít* ige passivum alakjával fejezett ki, utalva Istenre, aki végrehajtja a cselekvést: „... hogy a törvény követelése teljesüljön bennünk, akik nem test szerint járunk, hanem Lélek szerint.”

⁴¹ Az $\alpha\alpha$ $\omicron\upsilon\upsilon$ jelzi az igen szoros kapcsolatot az előző gondolategységgel. Pál itt vonja le a 8,9–11-ben felvázolt helyzetből fakadó következtetéseit. Ld. mindenekelőtt Lohse, Eduard: *i. m.* 238.

a megváltottak testi feltámadásának zálogát a mindenkori jelenben⁴² – Krisztus feltámadása alapján (1Kor 15,12–24) –, akkor mire épül a Lélek „birtokosaihoz” intézett komoly, megfontolásra ajánlott⁴³ apostoli szó, tudniillik az, hogy a címzettek teljes elszántsággal és határozottsággal álljanak ellen a test (σάρξ) felől érkező valamennyi kísértésnek és kívánságnak, nehogy engedményt téve azoknak végül mégis a halál legyen osztályrészük. Mit jelent ebben az ösz-szefüggésben az, hogy „ha test szerint (κατὰ σάρκα) éltek, meg kell halnotok, de ha a Lélek által megöliték a test cselekedeteit (πράξεις τοῦ σώματος), élni fogtok” (8,13)? Ha a halandó test megelevenítése a 8,11-ben a testi feltámadásra vonatkozna Krisztus eljövetelekor, akkor mire vonatkozhat az élet ígérete a 8,13-ban, ha nem az örök életre. Csakhogy ebben az esetben az örök élet és végső üdvösség garanciája már nem a Krisztust Feltámasztó (Isten) Lelkének pusztá jelenléte lenne bennünk (ahogy azt a 11. versben láttuk), hanem sokkal inkább az abbeli képességünk, hogy tudunk-e dacolni a testi kísértésekkel a Lélek által. Csupán emberi elhatározás és akarat kérdése lenne szembeszegülni a test cselekedeteivel, és győzelmet aratni a test felett, hasonlóan ahhoz, mint amikor két lehetséges irány közül kiválasztjuk az egyiket, tudniillik, hogy test szerint vagy Lélek szerint éljünk? De éppen az a nagy kérdés, hogy miként hat, mit munkál a Lélek bennünk, vagyis azokban, akik Lélek szerint kívánunk járni, és milyen távlatot nyit meg előttünk aktív jelenlétével? Mire vonatkozik az élet ígérete az említett két ige helyen?

A korábban vázolt, a halottak feltámadását és az örök életet szem előtt tartó magyarázat éppen azért kérdéses, mivel a 8,13-ban a „meg kell halnotok” kemény, tényközlő, ítéletes kijelentés aligha vonatkozhat a testi halálra⁴⁴ (hiszen az mindenképpen bekövetkezik a megváltottak esetében is).

⁴² Ld. Hultgren, Arland J.: *i. m.* 306. Robert Jewett a következő megállapítást teszi: „It appears to me that Lietzmann is correct in interpreting this reference as an extension of »life because of righteousness« in v. 10. As Dodd observes, »It was in this spiritual body that Christ was raised; and the same power of which He was raised is at work for those who are in Him.« The reference in the clausula at the end of v. 11 to the Spirit currently dwelling in the midst of the congregation points to forms of anticipatory enlivenment in the present, which transforms the body and its activities. This formulation may be intended to point toward 12,1–2, where bodily transformation in the ethical behavior of congregation is indeed in view.” Ld. Jewett, Robert: *i. m.* 493.

⁴³ Vö. Jewett, Robert: *i. m.* 495.

⁴⁴ Robert Jewett közösségi fogalmat vél felfedezni a „meg kell halnotok” kijelentésben, és úgy gondolja, hogy itt Pál nem az egyénre tekintve teszi szóvá a kedvezőtlen, bomlasztó jelen-

Így a „meg kell halnotok” és az „élni fogtok” ellentéte alapján az életre vonatkozó ígéret (ζήσεσθε) sem szükségszerűen jelöli kizárólag a halottak feltámadásával beköszöntő örök élet üdvös állapotát, hanem más, általánosabb és átfogóbb értelemben beszél az életről, a kárhozat alatti lét ellentétéként (vö. 8,1–2). A Lélek, akinek segítségével megöleldölhető a test valamennyi „cselekedete” (vö. Gal 5,19–21), kivédhető és kioltható a testi létből fakadó megannyi bűnös törekvés és tett, már pusztá jelenléténel fogva *élet* a 10bβ szerint. Ehhez képest az „élni fogtok” kifejezés ennek a pusztá létezésnek egy fokozott, a bűn miatt korábban holtak nyilvánított testet is érintő, aktív, dinamikus megnyilvánulása lehet: a Lélek élet, és ti magatok is élni fogtok, elevenné váltok a Lélek munkája nyomán. A Lélek élet, és ha a test cselekedeteit megöleldöklitek a Lélek által, kétségtelenül élni fogtok.

Az élet a 13. vers szerint is ígéretként hangzik, de mégis felkínált, s ezért kézenfekvő és elérhető valóságként, az elvárt cselekvés megkezdésével és végrehajtásával beálló jövő új történéseként⁴⁵ áll azok előtt, akik a Lélek segítségével képesek szembefordulni és leszámolni a test cselekedeteivel. Az emberi cselekvés lehetőségeit mérlegelve a hangsúly a Lélek törekvése (8,6) iránti készségen van; a megvalósítás és kivitelezés – a halandó test megelevenítése egyfelől, és ebben a mozzanatban a testivel való szembefordulás másfelől – a Lélek dolga. De ahol a test cselekedeteinek dominanciája megtörik önnön életünk felett, ott elérhető közelségbe kerül az élet a Lélek által megelevenített és a Lélek törekvésének folyamatába beállított halandó testben élő számára is.

A 8,11 utolsó tagmondata kiválóan készíti elő a 8,13-ba foglalt második feltételes mondatot. Olvassuk tehát együtt az élet ígéretére vonatkozó két kijelentést: „...aki feltámasztotta Krisztus Jézust a halottak közül, életre kelti halandó testeteket is a bennetek lakó Lelke által”, így „ha a Lélek által meg-

segeket a testi, evilági kívánságok megerősödése miatt. Véleménye szerint az apostol a helytelen közösségi megnyilvánulásokat ítéli el, amelyeket konkrétan a levél 14–15. fejezeteiben leplez le. A mondatvégi ige egyszerű jövő idejű alakjában (ζήσεσθε) nézetének újabb bizonyítékát látja, mivel véleménye szerint az „élni fogtok” Pál abbéli reményét fejezi ki, hogy a római keresztyén közösségek, lemondva „testies” magatartásukról, képesek lesznek megújulni és megerősödni a Lélek által adott új életvitelben. Jewett tehát a test cselekedeteinek megöleldöklését társadalmi megközelítésben fejt ki, így eléri, hogy a keresztyének óemberének megöleldöklése (mortificatio) helyett, mely az egyéntől szigorú, már-már aszketikus életformát követelhet meg, a közösségi gondok enyhítése és megoldása felé terelje a figyelmet. Ld. Jewett, Robert: *i. m.* 494–495.

⁴⁵ Nem idői, hanem logikai futurum.

ölitek a test cselekedeteit, élni fogtok.” A 8,11 a címzettek halandó testének meglevenítését helyezi kilátásba Isten tetteként az ő Lelke által,⁴⁶ a 8,13 pedig az élet ígéretével biztatja azokat, akik valóban elszánták magukat, és már rá is álltak arra, hogy szembefordulnak a test cselekedeteivel, beállva a Lélek törekvésének irányába (8,6). Ez a mozzanat, tudniillik *a testivel való szembefordulás és leszámolás*⁴⁷ a halandó test meglevenedése a Lélek által, ott pedig, ahol az egyén halandó testének meglevenedése folytán a Lélek arra képesít, hogy felvegyük a harcot a test kívánságai ellen, *elérhető közelségbe kerül és megragadhatóvá válik az élet*. A halandó test meglevenedése nélkül elképzelhetetlen lenne a megváltottak új élete, s mindkettőt Isten Lelke viszi végbe és tartja fenn bennük. Mert minket a Lélek hordoz, éltet és vezet. Akiket pedig Isten lelke vezérel, azok Isten fiai, és ígéret szerint az örök élet örökösei a Krisztus dicsőségébe való részesedés által (8,14.17). Ez már nem a Lélek puszta jelenléte bennünk, a létezés, az élet letéteményese a bűn miatt holt testben (10bβ), hanem a Lélek munkája folytán a megváltottak valóságos új élete, akiket Isten most, miután megszabadultak a bűntől, és az ő szolgálói lettek, maga ékesít fel gyümölcsökkel a megszentelődésre, amelynek vége az örök élet (6,22). Erről az Isten Lelke által elindított, hordozott és véghez vitt folyamatról írja Pál a Róma 8 elején: „... az élet Lelkének törvénye megszabadított téged Krisztus Jézusban a bűn és a halál törvényétől.” (8,2)

Felhasznált irodalom

- Cranfield, C. E. B.: *The Epistle to the Romans*. Vol. I. A Critical and Exegetical Commentary, The International Critical Commentary, T. & T. Clark Edinburgh 1975.
- Haacker, Klaus: *Der Brief des Paulus an die Römer*. ThHK 6, Evangelische Verlagsanstalt, Leipzig, 1999
- Hultgren, Arland J.: *Paul's Letter to the Romans. A Commentary*. William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan–Cambridge, U. K. 2011.

⁴⁶ „A Lélek ott lakik a hívők közösségében, és Isten felhatalmazza a közösség tagjait a Lélek által, hogy ne test szerint járjanak, hanem Lélek szerint (8,4).” Ld. Hultgren, Arland J.: *i. m.* 306.

⁴⁷ Leon Morrisra hivatkozva helyesen emeli ki Jewett, hogy a test cselekedeteinek megöklése végső leszámolást jelent, nem pedig fokozatos elszakadást azoktól. Az ige jelen idejű alakja folyamatos cselekvésre utal, amelyben nincs helye sem lazításnak, sem ideig-óráig tartó megalkuvásnak. Ld. Jewett, Robert: *i. m.* 495.

- Jewett, Robert: *Romans. A Commentary*. Hermeneia, Fortress Press, Minneapolis, MN 2007.
- Kállay Dezső: *Doop en nieuw leven. Een exegetische studie van Romeinen 6,1–11*. Proefschrift. Drukkerij Van den Berg, Kampen 2004.
- Kállay Dezső: Egy mondat, egy szabály – egy közösség. In: Füsti-Molnár Szilveszter (szerk.): *Genius Loci. Frank Sawyer tiszteletére*. Sárospataki Református Teológiai Akadémia, Sárospatak 2006, 211–232.
- Käsemann, Ernst: *An die Römer*. HNT 8a. JCB Mohr (Paul Siebeck), Tübingen 1974.
- Lohse, Eduard: *Der Brief an die Römer*. KEK, Band IV. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, ¹⁵2003.
- Michel, Otto: *Der Brief an die Römer*. KEK, Band IV. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen ¹⁴1978.
- Moo, Douglas J.: *The Epistle to the Romans*. NICNT. William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan–Cambridge, U. K. 1996.
- Oosten-Sacken, Peter von der: *Römer 8 als Beispiel paulinischer Soteriologie*. FRLANT. Band 112. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 1975.
- Paulsen, Henning: *Überlieferung und Auslegung in Römer 8*. WMANT. 43 Band. Neukirchener Verlag, Neukirchen-Vluyn, 1974.
- Powers, David S.: *Salvation through Participation. An Examination of the Notion of the Believers' Corporate Unity with Christ in Early Christian Soteriology*. Contributions to Biblical Exegesis & Theology. Vol. 29. Peeters Publishers, Leuven 2002.
- Schmithals, Walter: *Der Römerbrief. Ein Kommentar*. Gütersloher Verlagshaus, Gütersloh 1994.
- Schreiner, Thomas R.: *Romans*. BECNT. Backer Academic Publishing Group, Grand Rapids, Michigan 1998.
- Stuhlmacher, Peter: *Der Brief an die Römer*. NTD. Teilband 6. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen und Zürich 1998.
- Wengst, Klaus: *„Freut euch, ihr Völker, mit Gottes Volk!“ Israel und die Völker als Thema des Paulus – ein Gang durch den Römerbrief*. Kohlhammer, Stuttgart 2008.
- Wilckens, Ulrich.: *Der Brief an die Römer*. EKK VI /2. Benzinger Verlag – Neukirchener Verlag, Basel–Neukirchen, 1980.